

Marija Rotim

Nikolina Vuković

(Poslijediplomski doktorski studij povijesti, Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu)

IZBJEGLIČKI CENTAR GAŠINCI 1992. – 1999.

UDK 314.745-054.73(497.5 Gašinci)“1992/1999“

Prethodno priopćenje

Primljeno: 22. 1. 2019.

Autorice na temelju neobjavljene arhivske građe, onodobne periodike te relevantne znanstvene literature obrađuju postojanje, rad i ulogu Izbjegličkog centra Gašinci u razdoblju od njegova otvaranja 1992. pa sve do njegovog zatvaranja 1999. Cilj je uočiti humanitarno djelovanje hrvatskih vlasti i različitih humanitarnih organizacija u zbrinjavanju pretežito muslimanskih izbjeglica s teritorija Bosne i Hercegovine u izbjegličkom centru. Rad će obrazložiti razloge i svrhu nastanka gašinačkog centra, prikazati njegov smještajni kapacitet te utvrditi životne uvjete izbjeglica u njemu. Osim toga, funkcioniranje Izbjegličkog centra Gašinci temeljilo se na osiguranju visoke kvalitete društvenog i vjerskog života, što se neophodno odvijalo u komunikaciji i suživotu s Đakovštinom. Rad će stoga prikazati oblike društvenog i vjerskog života, humanitarne organizacije koje su pripomogle realizaciji brojnih projekata, ali isto tako i samom osnutku i funkcioniranju izbjegličkog centra. U konačnici, rad obrađuje potencijalnu eskalaciju etničkih sukoba u centru i Đakovštini zbog hrvatsko-muslimanskog sukoba u Bosni i Hercegovini, određene netrpeljivosti između izbjeglica te smještanje ostalih potrebitih u Gašince.

Ključne riječi: Izbjeglički centar Gašinci, prognanici, izbjeglice, muslimani, Bosna i Hercegovina

„Gašinci nauče jednoj vrlo važnoj stvari:

Budi zadovoljan s malim, raduj se svakom trenutku
i nikada se nemoj žaliti da imaš malo.

Jer, što kada bi i to malo izgubio.“

(Sanja Petrović, „Kad malo postane mnogo“,

Suncokret, Zagreb, listopad 1995., 24.)

Uvod¹

Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije obilježili su manji oružani sukob u Sloveniji te ratni sukobi na prostoru današnje Republike Hrvatske (RH) te Bosne i Hercegovine (BiH). Gospodarska i politička kriza komunističkog režima te rastući velikosrpski nacionalizam prouzrokovali su nezadovoljstvo najrazvijenijih jugoslavenskih republika – Slovenije i Hrvatske – koje su u proljeće 1990. započele s demokratskim promjenama i uvođenjem višestranačja. Nakon što su demokratske promjene u Sloveniji i Hrvatskoj osigurale višestranačje i nove demokratske vlasti u tim zemljama, uslijedio je ratni sukob. U Sloveniji se nakon povlačenja Jugoslavenske narodne armije (JNA) stanje stabiliziralo, a Hrvatska je ostala izložena snažnoj velikosrpskoj agresiji. Prelijevanje srpske agresije na Bosnu i Hercegovinu iz Hrvatske dogodilo se u listopadu 1991., kada je JNA uništila hrvatsko selo Ravno u Popovu polju, a početkom 1992. zabilježeni su sukobi u Bosanskom Brodu i Derventi. Nakon toga u Bijeljini dolazi do muslimansko-srpskog sukoba, a u travnju 1992. na Kupreškom se polju odvijao sukob hrvatskih i srpskih snaga.² Također, sukob se unutar BiH odvijao između hrvatske i muslimanske strane. Taj se sukob razvija od svibnja 1992. i događaja vezanih uz preuzimanje vojarnje u Kaoniku kod Busovače i incidenata iz lipnja iste godine u Novom Travniku.³ Politički i vojno, sva tri naroda u Bosni i Hercegovini su se organizirala: Hrvati u Hrvatsku zajednicu Herceg Bosnu i Hrvatsko vijeće obrane (HVO), Srbi u Vojsci Republike Srpske, a Muslimani su činili većinu u Armiji Bosne i Hercegovine (ABiH).

Svaki ratni sukob prouzroči velike ljudske žrtve i materijalnu štetu. Osim toga, produkt rata su i prisilne migracije civilnog stanovništva. Unutar BiH postojala je specifičnost sukoba triju naroda međusobno, što je prouzrokovalo velike izbjegličke valove. Pred ratnim vihorom prvo se za napuštanje domova odlučuje nemoćnije stanovništvo, a to su žene, djeca i starije osobe.⁴ Zaklon od ratne opasnosti pronalazili su na sigurnim teritorijima BiH, u prekoceanskim zemljama kao što su Sjedinjene Američke Države i Kanada te zapadnoeuropskim, primjerice Njemačkoj i Švedskoj, ali i veliki broj u Hrvatskoj. Osobe izbjegle izvan svoga mjesta stanovanja s odlaskom u inozemstvo dobivale su izbjeglički status. Izbjeglice su često osobe koje su „sretnici u

¹ Ovaj rad financiran je iz odobrenog znanstvenog projekta Hrvatskog katoličkog sveučilišta „Humanitarni rad na području hrvatskih zemalja u ratnim okolnostima 20. stoljeća“, HKS-2018-8.

² Ivica (Ivo) Lučić, *Uzroci rata. Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine* (Zagreb, 2013), 367.

³ Davor Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* (Zagreb, 2018), 196.

⁴ Pavao Jonjić, „Izgon i bijeg“, *Migracijske teme* 8 (1992), 251.

nesreći“ jer su se uspjeli spasiti od sigurne smrti ili genocida.⁵ Destinacija za veliki broj muslimanskih, ali i hrvatskih izbjeglica s bosanskohercegovačkog prostora bio je teritorij RH, u kojoj se otvoreni ratni sukob zaustavio nakon potpisivanja Sarajevskog primirja i dolaska Zaštitnih snaga Ujedinjenih naroda u prvoj polovici 1992. Izbjeglički val iz BiH prema Hrvatskoj započeo je u travnju 1992., od kada s prostora Ključa, Sanskog Mosta, Prijedora, Bosanskog Broda, Bijeljine, Zvornika, Višegrada, Foče, Kupresa, Dervente, Brčkog, Bosanskog Novog, Kotor Varoša, Jajca te u konačnici Sarajeva srpske snage protjeruju nesrpsko stanovništvo, koje traži izlaz iz ratom pogođenog područja na hrvatski teritorij. Upravo s navedenih teritorija, dio izbjeglica se našao u Slavoniji, gdje su smješteni u različite vrste izbjegličkog smještaja. Veliki izbjeglički valovi započeli su prelascima manjih skupina, ali su se širili velikom brzinom. Tako u trenutcima okupacije Jajca i Bosanske Posavine krajem 1992. u nekoliko dana u Hrvatsku dolazi oko 30.000 izbjeglica, i to većinski Muslimani. Najveći broj izbjeglica iz BiH te Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) RH prihvatila je 1992., kada je njihov broj dosegnuo 402.768, a u narednim godinama je opadao (vidi tablicu 1).⁶ Razvidno je da u Hrvatskoj zaklon od ratnih okolnosti pronalaze državljani Bosne i Hercegovine (i to 75 % muslimanske nacionalnosti), dok su s prostora SRJ izbjegli Hrvati i Albanci, koji su većinski smješteni kod rodbine i poznanika.⁷

Izbjeglički valovi iz BiH prema Hrvatskoj kretali su se tako da bi najprije izbjegli preko međunarodne granice u najbliže mjesto u Hrvatskoj. Izbjeglice iz Bosanske Posavine tako su dolazile na teritorij grada Slavonskog Broda, o čemu Adalbert Rebić, predstojnik Ureda za prognanike i izbjeglice, izvještava Vladu Republike Hrvatske. Upozoravao je da u travnju 1992. prema njegovim opservacijama „Slavonski Brod [predstavlja] vrata za Bosnu u Hrvatsku (...) jer u Bosanskoj Posavini živi oko 14.000 Hrvata i 80.000 Muslimana koji su ugroženi od Srba“.⁸ Osim vala izbjeglica koji je pristizao u istočnu Slavoniju, u okolicu Slavonskog Broda i Županje, dio izbjegličkog vala je prodirao na jug Hrvatske u smjeru Splita. Ured za prognanike i izbjeglice, kao krovna vladina organizacija, intervenirao je na sve veći priljev izbjeglica na prostor Slavonije te već 23. travnja 1992. obavještava izvršna vijeća općina Zagreb, Slavonski

⁵ Milan Mesić, „Izbjeglice i izbjegličke studije“, *Revija za socijalnu politiku* 1 (1994), br. 2, 121.

⁶ Izvješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, *Narodne novine – Službeni list Republike Hrvatske*, Zagreb, 92 (7. srpanj 1998.), 2120., 2123.

⁷ Hrvatski državni arhiv, Ured predsjednika Republike Hrvatske, Fascikl 374, Demografski i humanitarni aspekti rješavanja krize na području bivše Jugoslavije – Prognanici i izbjeglice od 7. kolovoza 1992.

⁸ Vlada Republike Hrvatske (VRH), Ured za prognanike i izbjeglice (UPI), Izvještaj Adalberta Rebića o stanju u Slavonskom Brodu Vladi Republike Hrvatske od 4. travnja 1992.

Brod, Osijek, Vinkovci, Županja, Požega, Nova Gradiška, Virovitica i Koprivnica da će se trebati pronaći hitno rješenje za smještaj bosanskohercegovačkih izbjeglica. Odluka se odnosila na stvaranje i otvaranje „sabitnih centara“, i to uz pomoć međunarodnih humanitarnih organizacija, koje su trebale pribaviti šatore za privremeni smještaj.⁹ Prijedlog otvaranja izbjegličkih centara naišao je na određeni otpor, posebice kod osječke općine, koja se još uvijek nalazila u ratnoj zoni, te je graničila sa Zaštićenom zonom Ujedinjenih naroda Istok (eng. *United Nations Protected Areas*), što je iziskivalo dodatne financijske troškove. Sukladno takvim reakcijama, upućeni su službenici Ureda za prognanike i izbjeglice u Slavoniju, kako bi izvidjeli i pronašli najbolje rješenje za smještaj izbjeglica. U svibnju 1992. upućen je izvještaj potpredsjedniku Vlade RH i ministru vanjskih poslova RH Mati Graniću o otvaranju izbjegličkih centara na prostoru Đakova, Našica i Požege. Ovo je jedan od prvih spomena otvaranja izbjegličkog centra na području Đakovštine, i to u današnjoj Općini Satnica Đakovačka, u selu Gašinci.¹⁰

Potreba za otvaranjem izbjegličkih centara bila je ključ sprječavanja eskalacije humanitarne izbjegličke krize. Naime, Hrvatska je bila suočena s problematikom vlastitih prognanika i izbjeglica, a ustupila je svoje državne resurse u zbrinjavanje izbjeglica s prostora BiH. Uvjet za njihov legalan boravak u Hrvatskoj bila je prijava boravišta i registracija kod nadležnog centra za socijalnu skrb. Legalno su mogli biti smješteni samo u izbjegličkim centrima ili obiteljima. Dokaz o legalnom smještaju bio im je uvjet za izbjeglički status i pogodnosti koje su išle s njim.¹¹

Nastanak i rad Izbjegličkog centra Gašinci

Postupak izgradnje izbjegličkih centara za smještaj izbjeglica iz BiH iziskivao je velike financijske izdatke RH, koja je već bila iscrpljena prognanicima. Unatoč tome, zbog suočavanja s novim izbjeglicama pronašla je način i financijska sredstva za izgradnju smještaja za novopridošle izbjeglice. Ponajprije, novac za izgradnju pronalazio se u suradnji s humanitarnim organizacijama iz stranih zemalja koje su bile spremne donirati i pomoći u izgradnji ili adaptaciji objekata namijenjenih izbjeglicama. Jedan od primjera je njemačko-hrvatski projekt koji je po principu donacija opskrbljivao opremanje izbjegličkih centara i hotelskih smještaja. Navedeni projekt imao je za cilj izrav-

⁹ VRH, UPI, Odluka o osnutku sabirnih centara - Ured za prognanike i izbjeglice predsjednicima Izvršnih vijeća općina od 23. travnja 1992.

¹⁰ VRH, UPI, Izvješće o lokacijama sabirnih centara u Slavoniji Mati Graniću od 4. svibnja 1992.

¹¹ VRH, UPI, Zaključci sastanka održanog 20. kolovoza 1993. u kabinetu potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske Vladimira Šeksa od 20. kolovoza 1993.

nom pomoći, poput kupovine kuhinja, olakšati hrvatskim vlastima stvaranje pristojnih životnih uvjeta za izbjeglice i prognanike u izgrađenim izbjegličkim i prognaničkim naseljima u Čepinu, Rokovcima i Karlovcu.¹² Suradnja sa stranim donatorima u načelu je bila produkt kompromisa. U konkretnom slučaju s njemačkim donacijama, postavljeni su uvjeti o stvaranju kombiniranih naselja za prognanike i izbjeglice. U praksi bi to značilo da se u zajedničkom smještaju nalaze izbjeglice i prognanici. To se izbjegavalo zbog njihovih prevelikih razlika, koje su rasle sa sve većim političkim zaoštavanjima i širenjem ratnog sukoba u BiH. Ovaj oprez se pokazao opravdanim jer eskalacija hrvatsko-muslimanskog sukoba događa se u siječnju 1993.¹³, a ta činjenica značila je potencijalne nemire u kombiniranim izbjegličko-prognaničkim naseljima. Osim toga, konkretan način zaustavljanja stvaranja kombiniranih izbjegličkih naselja hrvatskih i muslimanskih izbjeglica s bosanskohercegovačkog teritorija jest i dogovor između Hrvatske zajednice Herceg Bosne¹⁴ (HZ HB) i Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade RH. Kako bi se kontrolirao i osigurao adekvatan odnos prema izbjeglicama s teritorija BiH i njihovom boravku u Hrvatskoj, usuglašena su pravila između HZ HB i Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade RH, koja su uključivala poseban odnos prema Hrvatima te Muslimanima iz BiH-a. Ova suradnja bila je pokušaj smanjenja priljeva izbjeglica iz BiH tijekom 1993. godine. Zaključci koji su doneseni na sastanku Ureda za prognanike i izbjeglice u kolovozu 1993. uključivali su suradnju s HZ HB koja se temeljila na tome da Hrvati iz BiH koji su ugroženi ratom budu zadržani na sigurnom području pod kontrolom HZ HB-a, dok je s druge strane bio dozvoljen neometan prelazak muslimanskim izbjeglicama u RH.

Nastanak Izbjegličkog centra Gašinci (IC Gašinci), kao što sam naziv odaje, bio je namijenjen isključivo izbjeglicama iz BiH, ali se i to s vremenom u manjoj mjeri mijenjalo. Te promjene značile su privremeno smještanje Albanaca s prostora Kosova te malu zajednicu Hrvata iz BiH. Navedene promjene nisu narušavale karakter IC koji se s pravom nazivao najvećim izbjegličkim centrom u kojem su smještene muslimanske izbjeglice na teritoriju RH. IC Gašinci nastao je na prostoru bivšeg vojnog poligona u Gašincima, koji je

¹² VRH, UPI, Ured za prognanike i izbjeglice Mati Graniću, Strategija smještaja prognanika i izbjeglica po hrvatsko-njemačkom projektu te zadatci Ureda za prognanike i izbjeglice od 11. studenog 1992.

¹³ Događanja iz siječnja 1993. označavaju odsijecanje HVO-a u središnjoj Bosni od glavnine hrvatskih snaga u Hercegovini i jugozapadnoj Bosni. Vidi: Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 209.

¹⁴ Hrvatska zajednica Herceg Bosna nastala je 18. studenog 1991. i obuhvaćala je područje s većinskim hrvatskim stanovništvom u BiH uz granicu s RH. Bio je to prostor od Livna do Čapljine, a po dubini do Tomislavgrada i Prozora. Hrvatsko vijeće obrane predstavljalo je najviše tijelo izvršne uprave, sa sjedištem u Mostaru. Na čelu se nalazio Mate Boban. Više u : Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 65-67.

predstavljao odlično mjesto za zbrinjavanje izbjeglica iz BiH. Postojeća infrastruktura koju je koristila JNA, a nakon preuzimanja poligona u rujnu 1991. i Hrvatska vojska, bila je kvalitetno rješenje za žurno zbrinjavanje oko 5.000 izbjeglica. Ured za prognanike i izbjeglice već je 12. svibnja 1992. donio odluku o formiranju Koordinacijskog odbora za izgradnju i vođenje IC Gašinci. Preporuka je bila da se odbor sastavi od predstavnika općinskih struktura, Civilne zaštite, Katoličke crkve, Centra za socijalnu skrb, zdravstvenih ustanova te policije.¹⁵ Uz odbor, upravu nad izbjegličkim centrom imao je i ravnatelj. Prvi imenovani ravnatelj bio je Nedeljko Šimić, koji je imao zadatak organizirati rad nužnih službi.¹⁶ Prvenstveno, radilo se o koordinaciji s Centrom za socijalni rad Đakovo, koji je imao zadatak vođenja evidencije pristiglih izbjeglica i ovjere izbjegličkih kartona. Osim toga, uspostavljena je suradnja s Policijskom postajom iz Đakova te su pronađeni volonteri i radnici koji su imali za zadatak osposobiti kuhinju, formirati skladišta, očistiti i pripremiti prostor za prihvrat izbjeglica. U konačnici, uspostavljena je komunikacija s Uredom za prognanike i izbjeglice te Koordinacijskim odborom.¹⁷ Prvi ravnatelj nije dugo ostao na toj funkciji jer ga je zamijenio Branko Vukoja, koji na toj poziciji ostaje sve do 18. listopada 1999. i zatvaranja IC Gašinci.

Humanitarne organizacije u IC Gašinci

Republika Hrvatska je preko Republičkog fonda „Kralja Zvonimira“ financirala formiranje i rad IC Gašinci, ali je veliki dio novčanih sredstava dolazio od muslimanskih humanitarnih organizacija. Konkretno, radi se o Muslim World League International Islamic relief Organization – Igatha¹⁸ i Muslimanskom dobrotvornom društvu iz Zagreba – Merhamet. Navedene organizacije su s Uredom za prognanike i izbjeglice potpisale sporazum o financiranju i donacijama 19. lipnja 1992. Obveze koje su preuzeli podmirivati uključivale su mjesečne uplate od 639.120 američkih dolara te jedanput mjesečno do 10. u mjesecu uplatiti 360.000 američkih dolara za troškove prehrane. Organizacija koja se također priključila financiranju bila je i Svjetska islamska humanitarna organizacija Igassa, koja je u prosjeku mjesečno za četveročlanu obitelj smještenu u Gašincima plaćala 500 njemačkih maraka, što je pokrivalo troškove prehrane i drugih potreba, ali se ta praksa prekinula u ožujku 1993. Od muslimanskih organizacija uključen je bio i Visoki komitet Saudijske Arabije, koji je želio

¹⁵ VRH, UPI, Ured za prognanike i izbjeglice Izvršnom vijeću općine Đakovo od 12. svibnja 1992.

¹⁶ VRH, UPI, Odluka o imenovanju ravnatelja Izbjegličkog centra Gašinci od 26. svibnja 1992.

¹⁷ VRH, UPI, Uputa ravnatelju IC Gašinci od 27. svibnja 1992.

¹⁸ Muslim World League International Islamic relief Organization – Igatha definirana je kao nevladina organizacija za humanitarnu pomoć, ali velika financijska ulaganja u nju imala je Saudijska Arabija.

pomoći u planiranoj izgradnji džamije. Interes muslimanskih humanitarnih organizacija za IC Gašince bio je velik jer je to bilo najveće izbjegličko naselje u RH s većinski muslimanskim izbjeglim stanovništvom iz BiH. U skladu s tim, muslimanske organizacije imale su i posebne interese, iskazane brigom troši li se donirani novac pravilno u skladu s propisima šerijata. Tako hrana nije smjela sadržavati svinjetinu, a za donirani je novac bilo zabranjeno kupovati alkohol.¹⁹

Osim Ureda za prognanike i izbjeglice te općinskih vlasti, od 18. rujna 1993. stalnu prisutnost u IC Gašinci imao je Ured visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (eng. *United Nations High Commissioner for Refugees*, UNHCR), čiji su predstavnici ondje imali svoj ured.²⁰ Zadatak predstavnika UNHCR-a, prema riječima volonterke i strane zastupnice Ureda visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice Alessandrie Morelli, bio je ostvarivanje dogovora postignutog između hrvatskih vlasti i UNHCR-a o tome „da svaka osoba kojoj je dato pravo da ide u inozemstvo može ići u inozemstvo, ovo je naš glavni zadatak, ali naravno ured je otvoren i za druga pitanja“.²¹ Razvidno je iz djelovanja UNHCR-a da je IC, osim privremenog smještaja izbjeglica i osiguravanja egzistencijalnih i osnovnih potreba izbjeglica do povratka u BiH, imao i tranzitni karakter. U prilog tome ide istraživanje provedeno 1994. među izbjeglicama koje su bile smještene u IC Gašinci. Rezultati su ukazali da je 82 % ispitanih izrazilo želju za povratkom svojim kućama, a 13 % bi željelo otići u treću zemlju. Željene destinacije najčešće su bile Njemačka, Švedska, Sjedinjene Američke Države, Kanada, Norveška, Švicarska, Finska, Australija i Velika Britanija. Broj odlazaka u treće zemlje povećavao se s obzirom na pogoršavanje političkih i ratnih okolnosti u Bosni i Hercegovini, posebice s opstankom Republike Srpske. Zanimljivo je da podaci istog ispitivanja otkrivaju da svi ispitanici nisu razmatrali ostanak u Hrvatskoj.²² Smanjenje UNHCR-ova djelovanja i rada u IC Gašinci teklo je paralelno sa smanjenjem broja izbjeglica. Tako već u travnju 1997. ured UNHCR-a smanjuje opseg svoga djelovanja, a konačno prestaje djelovati 1999. s gašenjem IC. Tranzitnim su se pitanjima, osim UNHCR-a, bavile i Međunarodna organizacija za migracije, Američka organizacija za preseljenje izbjeglica te Međunarodna katolička misija za migracije.²³

¹⁹ Drago Hedl, *Ratne reportaže* (Osijek, 1993), 103; Zdravka Dean, „Atifina čarobna šuma“, *Glas Slavonije (GS)*, Osijek, 8. siječnja 1994., 14.

²⁰ VRH, UPI, Reduction of UNHCR presence in Gasinci Camp od 28. ožujka 1997.

²¹ „Intervju Alessandrie Morelli“, *Glas kantine (GK)*, Izbjeglički centar Gašinci, travanj 1994., 4.

²² Vanda Butković, Gracia Caput, Ljubica Leverda, Marija Šarić, Maja Veseli, „Analiza ankete među izbjeglicama u izbjegličkom centru ‘Gašinci’“, *Pravnik*, Zagreb, 28 (1995), 20.

²³ Ministarstvo razvitka useljenišтва i obnove (MRUO), Ured za prognanike, povratnike i izbjeglice (UPPI), Regionalni ured (RU) Osijek, Izbjeglički centar Gašinci od 1992. do 1999. godine, od 16. prosinca 1999.

Važna međunarodna humanitarna organizacija sa zapaženim djelovanjem u IC Gašinci bila je Međunarodna federacija Crvenog križa i Crvenog polumjeseca, koja je vodila brigu o podizanju standarda i kvalitete života u izbjegličkom centru. Predstavnica Međunarodne federacije Crvenog križa Greta de Vries 1994. istaknula je važnost pokretanja Društvenog centra, osiguravanje redovne autobusne linije s Đakovom, medicinski prijevoz te vođenje brige o higijeni i čistoći okoliša u naselju.²⁴ Jednako kao i u slučaju UNHCR-a, kako je broj izbjeglica opadao, broj volontera se smanjivao, a ovlasti Međunarodne federacije Crvenog križa predane su Hrvatskom Crvenom križu. Sredinom 1996. financijsku potporu pružala je i dalje Federacija, ali je cjelokupni humanitarno-socijalni program preuzelo Gradsko društvo Crvenog križa Đakovo.²⁵ Tijekom 1997. i 1998. pa sve do gašenja IC glavna preokupacija gradskog Crvenog križa, na čelu s Đurom Brataljenovićem, bila je koordinirati humanitarnu pomoć, koja je i dalje pristizala, ali i održavati program kućne njege, transport bolesnika i posebno brigu za stare i nemoćne iz Gerijatrijskog centra, koji je ugašen kao zadnja sastavnica IC Gašinci.²⁶ Osim prisutnosti predstavnika Međunarodne federacije Crvenog križa u izbjegličkom centru, velike donacije pristizale su iz nacionalnih organizacija Crvenog križa, posebice njemačke i nizozemske.

Briga o poboljšavanju društvenog života i posebna briga o mladima u izbjegličkom centru pripadala je humanitarnoj organizaciji Suncokret. Djelovanje u Gašincima temeljilo se na njihovom geslu „Učiniti okret suncu mogućim“, što se iz akcija koje su provodili isticalo. Posebnost su edukativne radionice, koje su uključivale škole za engleski i francuski jezik, organizacija vrtića za djecu od tri do šest godina, izdavanje novina, organizirani klubovi za sve uzraste, kreativne radionice koje su se odvijale i u izdvojenom dijelu IC Gašinci u samostanu Milosrdnih sestara Svetog Križa u Đakovu. Postojanje organizacije poput Suncokreta doprinosilo je normalizaciji društvenog života u izbjegličkom centru.²⁷

U konačnici, rad Izbjegličkog centra Gašinci podupirali su i Katolička crkva, Caritas, lokalno svećenstvo te časne sestre. Iako se većinom radilo o izbjeglicama muslimanske vjeroispovijesti, pružali su bezuvjetnu pomoć u duhu načela njihova djelovanja, a to je pomoć potrebitima. Tako se već u sastavu Koordinacijskog odbora, koji je radio na osnivanju IC, nalazio eko-

²⁴ „Intervju – Greta de Vries / IFRC Gašinci“, *GK*, siječanj/veljača 1994., 5-6.

²⁵ I. Grizak, „Solidarnost na djelu“, Đakovački glasnik (ĐG), Đakovo, 9. kolovoz 1996., 6.

²⁶ Ivan Grizak, „Ide li Crveni križ u borbu za opstanak“, ĐG, 12. ožujak 1998., 3.

²⁷ „Uvodnik“, *Suncokret*, Zagreb, studeni 1995., 2.; „Suncokretove aktivnosti – proljeće 1994.“, *GK*, ožujak 1994., 2.

nom Sjemeništa u Đakovu velečasni Nedjeljko Čutura.²⁸ Uloga časnih sestara bila je nezamjenjiva u pomaganju u Gerijatrijskom centru, ali i dislociranom objektu za smještaj izbjeglica u Đakovu. Taj smještaj bio je u bivšoj vojarni JNA, koja je postupkom nacionalizacije u komunizmu oduzeta Milosrdnim sestrama Svetoga Križa.²⁹

Osim navedenih priljeva pomoći koja je pristizala od različitih organizacija izvan IC, u Gašincima su se i izbjeglice organizirale kako bi si olakšali boravak. Tako su se, uz pomoć humanitarnih organizacija koje su boravile u IC te lokalne samouprave, organizirale skupine izbjeglica unutar IC koje su se brinule i zastupale interese stanovnika IC Gašinci. Centar je bio podijeljen na sektore koji su imali svoje predstavnike. Osim predstavnika koji su sudjelovali u upravljanju izbjegličkim centrom, izbjeglice su se organizirale i na poboljšavanju društvenog života te je 1994. pokrenut časopis *Mi izbjeglice Gašinaca – MiG*, a glavni urednik bio je iz redova izbjeglica Zvonko Zovkić.

Organizacija života u Izbjegličkom centru Gašinci

Smještajna problematika

Kao što je već spomenuto, prvenstveni razlog odabira vojnog poligona JNA kod Gašinaca za osnivanje izbjegličkog centra bilo je postojanje već razvijene smještajne infrastrukture gotovo na cijeloj površini, a što je bilo nužno za potrebe smještanja oko 5.000 izbjeglica u što kraćem vremenu. Početkom svibnja 1992. bilo je moguće odmah useliti oko 500 izbjeglica u postojeće drvene bungalove, dok je za ostatak bilo predviđeno podizanje privremenog šatorskog naselja, za koje je bilo dovoljno slobodnog prostora. Jedan od razloga je svakako bilo i postojanje većeg broja izgrađenih sanitarnih čvorova te restorana, koji je u tom trenutku mogao prehranjivati oko 600 ljudi. Ne manje važno, u odabiru smještanja izbjegličkog centra na vojni poligon važnu ulogu je odigrala i manja izoliranost pridošlih izbjeglica mahom muslimanske nacionalnosti od domicilnog stanovništva Đakovštine.³⁰

Treba napomenuti kako se u tom trenutku na gašinačkom poligonu nalazio Nastavni centar Hrvatske vojske Gašinci, a unatoč odluci o osnivanju izbjegličkog centra, vojska je i dalje ondje ostala. Razlog tomu je što je vojni poligon kod Gašinaca jedini omogućavao provedbu vojnih vježbi u trenutku kada je ostatak vojnih poligona na hrvatskom teritoriju bio okupiran. Upravo su prisutnost i angažiranje pripadnika Hrvatske vojske omogućili brže

²⁸ VRH, UPI, Rješenje o imenovanju Koordinacionog odbora za formiranje Izbjegličkog centra u Gašincima od 19. svibnja 1992.

²⁹ VRH, UPI, Kućni red Izbjeglički centar Gašinci Samostan Đakovo od 25. veljače 1995.

³⁰ VRH, UPI, Izvješće o sabirnim centrima u Slavoniji od 4. svibnja 1992.

obavljanje radova na izgradnji izbjegličkog centra, koji su otpočeli sredinom svibnja 1992. Kako bi se stvorio što veći smještajni kapacitet, pristupilo se izgradnji šatorskog naselja, u čemu je sudjelovala i vojska. Šatori su se posuđivali od Civilne zaštite te su bili različitog kapaciteta, odnosno omogućavali su boravak za dvadeset, deset ili četiri osobe, ovisno o veličini.³¹ Unutar glemog šatorskog naselja postavljene su improvizirane pješčane staze, koje su postavili radnici đakovačkog građevinskog poduzeća Rad, a prema sjećanjima kompleks je izgledao kao grad šatora i podsjećao na palestinske logore s okupirane obale Gaze.³² Kako bi se povećali kapaciteti postojeće infrastrukture, napravljena je nova kotlovnica, sagrađen je veći broj tuševa i zahoda, tvrtka Rade Končar omogućila je tri poljske kuhinje, a započela je i izgradnja nove blagovaonice.³³ Odlukom Vlade RH 30. svibnja 1992. prihvaćene su prve izbjeglice iz BiH u izbjeglički centar, a prvi stanovnici, njih 1.350, pristigli su izbjegličkim konvojima iz Sarajeva, Bugojna i Travnik. U postojećih 35 drvenih bungalova smješteno je oko 700 osoba, i to uglavnom majke s djecom ispod tri godine i ostalom djecom, a ostale izbjeglice smještene su u šatore. Važno je naglasiti kako je od pristiglog broja izbjeglica njih čak 98 % bilo žena s malom djecom.³⁴ Razlog navedenom je u odluci hrvatskih vlasti o neizdavanju dozvola za ulazak u Hrvatsku i smještanje u izbjegličke centre muškim osobama u dobi od osamnaeste do šezdesete godine iz BiH, nego je brigu o pristiglim muškarcima preuzelo Ministarstvo unutarnjih poslova, što je izazvalo prosvjednu notu UNHCR-a.³⁵

Prve izbjeglice pristigle su u gašinački centar u ranojutarnjim satima 30. svibnja 1992. Pri dolasku su im dodijeljeni obiteljski paketi sa suhom hranom, a dva dana kasnije s radom je započela kuhinja s toplim obrocima. Ranije pristigle izbjeglice smještene u drvene kućice prošle su nešto bolje u odnosu na ostatak smješten u šatorima, gdje se u prosjeku nalazilo petnaestak osoba spavajući na vojničkim madracima.³⁶ Prvih dana nije bilo tople vode jer nije bila postavljena kotlovnica, što je bio rezultat prihvata izbjeglica ranije od predviđenog roka (4. lipnja) jer nije bilo dovoljno smještajnog kapaciteta u Splitu i Rijeci, gdje su prethodno bili privremeno smješteni. Navedeno je iza-

³¹ VRH, UPI, Skupština grada Zagreba, Izvršno vijeće, Kl. 019-04/92-02/50, Ur. br. 50407-10-92-5, Osiguranje šatora za sabirni centar „Gašinci“ od 20. svibnja 1992.

³² Hedl, *Ratne reportaže*, 56.

³³ VRH, UPI, Kl. 019-04/92-02/73, Ur. br. 50407-01-92-1, Smještaj izbjeglica u Izbjegličkom centru Đakovo – Gašinci, od 1. lipnja 1992.

³⁴ Isto.

³⁵ VRH, Nota odgovora dr. Mate Granića Uredu Visokog komesarijata Ujedinjenih naroda za izbjeglice, Zagreb, 14. kolovoz 1992.

³⁶ Drago Hedl, „Odiseja duga dva tjedna: Ilidža-Split-Rijeka-Đakovo“, *Slobodna Dalmacija (SD)*, Split, 5. lipanj 1992., 12.

zvalo odlazak stotinjak izbjeglica već prvog dana jer se nisu mogli pomiriti s takvim uvjetima.³⁷ Odmah po prihvatu u centru su na raspolaganju izbjeglicama bili medicinska ekipa, socijalni radnici i policija.³⁸ Osim izbjeglica muslimanske nacionalnosti, u izbjeglički centar smještena su i 64 protjerana Roma iz Banja Luke, koji su izričito tražili smještaj u šatorima, a zatim su izdvojili svoje šatore i stvorili posebnu „čtvrť“ te nisu imali nikakvih pritužbi ni na smještaj, ni na prehranu, a ni na higijenske uvjete.³⁹ Prvih pola godine u centru su dominirali šatori, a ubrzano se pristupilo izgradnji montažnih kućica pred zimu. U nove kućice, koje su postavljene zahvaljujući donacijama iz nekih europskih zemalja poput Nizozemske i Njemačke, useljavane su prvo najugroženije izbjeglice, odnosno žene, djeca i starci.⁴⁰ (vidi slikovne priloge)

Organizacija prehrane u Izbjegličkom centru Gašinci

Većina izbjeglica bila je zadovoljna osiguranom hranom i osobljem koje se brinulo o njima te su posebno hvalili svećenika iz Đakova koji im je donosio cigarete, a kao glavnu zamjerku izdvojili su nedostatak kave, što je odraz tradicije podneblja iz kojeg su izbjegli.⁴¹ Zadovoljstvo prehranom ne čudi jer je posebna pozornost prije otvaranja centra posvećena upravo organizaciji izbjegličke prehrane, koja je dodijeljena Poljoprivredno-industrijskom kombinatu Đakovo.⁴² U prilog navedenome govori i činjenica da je osiguran poseban prostor za odgovarajuće skladištenje gotove hrane, te su uz osoblje centra i same izbjeglice radile na prihvatu, skladištenju i izdavanju hrane u skladištu.⁴³ Cjelodnevni obroci, koji su uključivali doručak, ručak i večeru, pripremali su se prema normativima koje je propisao Ured za prognanike i izbjeglice RH, po cijeni od 4.69 njemačkih maraka po osobi.⁴⁴ Vladin ured za prognanike i izbjeglice vodio je pri organizaciji prehrane posebnu brigu o poštivanju religijskih tradicija muslimanskih izbjeglica, odnosno omogućena su im tri obroka po islamskom jelovniku.⁴⁵ Isti dan kad je osnovan izbjeglički

³⁷ Hedl, *Ratne reportaže*, 57.

³⁸ VRH, UPI, Kl. 019-04/92-02/73, Ur.br. 50407-01-92-1, Smještaj izbjeglica u Izbjegličkom centru Đakovo – Gašinci od 1. lipnja 1992.

³⁹ Hedl, „Odiseja“, *SD*.

⁴⁰ V. Š., „Brži od zime“, *Večernji list*, Zagreb, 8. listopada 1992., 6.

⁴¹ Hedl, *Ratne reportaže*, 57.

⁴² VRH, UPI, Kl. 080-08/92-01/20, Ur. br. 50407-01-92-1, Naredba o organiziranju prehrane izbjeglica u Izbjegličkom centru Đakovo-Gašinci od 5. svibnja 1992.

⁴³ VRH, UPI, Uputa ravnatelju Izbjegličkog centra Gašinci, Kl. 019-04/92-02/70, Ur. br. 50407-01-92-1, Zagreb, 27. svibanj 1992.

⁴⁴ VRH, UPI, Kl. 019-04/94-02/45, Ur. br. 50407-10-94-6, Odluka od 10. listopada 1994.

⁴⁵ MRUO, UPPI, RU Osijek, Izbjeglički centar Gašinci od 1992.-1999. godine od 16. prosinca 1999.

centar s radom je započela i dječja mliječna kuhinja, namijenjena za prehranu djece u dobi do tri godine. Koliko je bilo važno omogućiti kvalitetnu ishranu najmlađih pripadnika izbjegličkog kontingenta, kojima je omogućeno šest obroka dnevno, govori podatak da su za obavljanje tog posla angažirani i profesionalni dijetetičari-nutricionisti.⁴⁶ Osim brige za bebe i djecu do tri godine, nutricionisti su organizirali i sastavljali posebne jelovnike za dijabetičare, starije osobe i trudnice, ovisno o njihovim potrebama.⁴⁷ Od 1. studenog 1994. dolazi do promjene u organizaciji prehrane izbjeglica u IC Gašinci i ispostavi izbjegličkog centra u Samostanu časnih sestara u Đakovu, koju preuzima Ured zapovjedništva stana Ministarstva obrane Republike Hrvatske, a poslove upravitelja obnašao je djelatnik Ureda za prognanike i izbjeglice.⁴⁸ Osim prehrane, važna stavka u organizaciji života u izbjegličkom centru svakako je bila i opskrba pitkom vodom. Sukladno tome, sklopljen je ugovor s Vodovodom Đakovo o dnevnoj kontroli vode i pripadajućih vodnih postrojenja.⁴⁹ Za vrijeme rada izbjegličkog centra povremeno je dolazilo do problema s nedostatkom tople vode, a rad službi bio je prvenstveno usmjeren na sprječavanje kontaminacije pitke vode.⁵⁰

Zdravstvena zaštita u Izbjegličkom centru Gašinci

Jedan od najboljih primjera organiziranosti životnog standarda u IC Gašinci svakako je bila zdravstvena zaštita. Ured za prognanike i izbjeglice osigurao je izbjeglicama pravo na primarnu zdravstvenu zaštitu bez participacije, a na sekundarnu zaštitu (polikliničko-konzilijarnu i bolničku) samo u vitalnim indikacijama. Što se tiče stomatoloških usluga, nisu imali pravo na besplatne protetske radove.⁵¹ Postojala je razlika između muslimanskih i hrvatskih izbjeglica u pogledu plaćanja sekundarne zdravstvene zaštite jer su Muslimanima uglavnom međunarodne humanitarne organizacije plaćale troškove liječenja, dok su Hrvati iz BiH bili u znatno lošijem položaju jer su sami financirali svoje izdatke, što je izazvalo negodovanje hrvatskih izbjeglica iz BiH.⁵² Primarna zdravstvena zaštita bila je organizirana 24 sata dnevno u ambulantni centra, gdje su radili liječnici iz Đakova uz pomoć volontera iz svjetske organizacije Liječnici bez granica. Kako se radilo o osjetljivoj kategoriji ljudi koji

⁴⁶ VRH, UPI, Preporuka od 13. ožujka 1997.

⁴⁷ MRUO, UPPI, RU Osijek, Izbjeglički centar Gašinci od 1992.-1999. godine od 16. prosinca 1999.

⁴⁸ VRH, UPI, Kl. 019-04/94-02/45, Ur. br. 50407-10-94-6, Odluka od 10. listopada 1994.

⁴⁹ MRUO, UPPI, RU Osijek, Izbjeglički centar Gašinci od 1992.-1999. godine od 16. prosinca 1999.

⁵⁰ VRH, UPI, Agenda for Gašinci meeting, Gašinci, September 28, 1993.

⁵¹ VRH, UPI, Izvješće o zbrinjavanju prognanika i izbjeglica od 8. studenog 1994.

⁵² Isto.

su iskusili ratne strahote, na raspolaganju izbjeglicama bili su stalni psiholog, pružajući im psihosocijalnu potporu, te psihijatrijska služba koja je radila dva puta tjedno u ambulanti.⁵³ Za najstarije izbjeglice osnovan je Gerijatrijski centar, kao posebna zdravstvena skrb, osiguran je prijevoz bolesnika vlastitim ambulantnim vozilom u Kliničku bolnicu Osijek, a ženama je bila na raspolaganju ginekološka ambulanta jednom u tjednu unutar izbjegličkog centra.⁵⁴

Obrazovanje izbjegličke djece i mladih

S obzirom na veliki broj izbjegle djece koja su boravila u Gašincima, nužno je bilo omogućiti školovanje za vrijeme izbjeglištva. Temeljem odluke Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske i suglasnosti Veleposlanstva BiH u Zagrebu, osnovana je 1992. škola od prvog do osmog razreda u Izbjegličkom centru Gašinci, kroz koju je prošlo oko 4.500 učenika za vrijeme rada centra.⁵⁵ Iako je bilo propisano kako sve izbjeglice iz BiH moraju biti uključene u obrazovni proces prema programu koje propisuje nadležno hrvatsko ministarstvo, situacija u gašinačkom centru bila je drugačija.⁵⁶ Osnovna škola u IC Gašinci radila je po eksteritorijalnom principu, a od rujna 1993. prema nastavnom planu i programu nadležnog ministarstva BiH.⁵⁷ Mogućnost srednjoškolskog obrazovanja pružena je svim zainteresiranim učenicima u Đakovu. Preko 650 učenika pohađalo je obrtničku i ekonomsku školu te đakovačku opću gimnaziju tijekom izbjeglištva u Gašincima. Za djecu predškolske dobi organiziran je dječji vrtić unutar izbjegličkog centra, u kojem su radili volonteri Suncokreta, omogućujući djeci različite sadržaje.⁵⁸ O osiguranju adekvatnih uvjeta za školovanje gašinačkih izbjeglica brinula se Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (eng. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, UNESCO), koja je osigurala financijska sredstva za udžbenike i priručnike za učenike, školarinu u obrtničkoj školi, izgradnju montažne škole u izbjegličkom centru te sav

⁵³ Dean, „Atifina čarobna šuma“, 14.

⁵⁴ MRUO, UPPI, RU Osijek, Izbjeglički centar Gašinci od 1992.-1999. godine od 16. prosinca 1999.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Općina Virovitica, Općinski sekretarijat za gospodarstvo i društvene djelatnosti, Kl. 602-01/92-01-20, Ur. br. 2189-04-03/1-92-2, Obvezatni naputak o uključivanju prognane i izbjegle djece predškolske dobi i učenika osnovnih i srednjih škola iz Republike Bosne i Hercegovine u odgovarajuće odgojno-obrazovne programe u Republici Hrvatskoj od 27. travnja 1992.

⁵⁷ Dean, „Atifina čarobna šuma“, 14.

⁵⁸ MRUO, UPPI, RU Osijek, Izbjeglički centar Gašinci od 1992.-1999. godine od 16. prosinca 1999.

namještaj i potrebne knjige za gašinačku knjižnicu.⁵⁹ Također je UNESCO, u suradnji s njemačkom televizijskom kućom RTL, osigurao autobus za potrebe prijevoza srednjoškolaca-izbjeglica u Đakovo, a koji su koristile i ostale izbjeglice u ispunjavanju vlastitih različitih potreba u gradu.⁶⁰

Društveni i vjerski život izbjeglica u Gašincima

Dugotrajno vrijeme izbjeglištva zahtijevalo je ispunjavanje svakodnevnog života različitim sadržajima, u čemu su se istaknule brojne domaće i međunarodne nevladine udruge. U izbjegličkom centru Gašinci nije nedostajalo radionica zabavnog i edukativnog karaktera namijenjenih obogaćivanju društvenog života izbjeglica. Organizirani su različiti tečajevi poput informatike, stranih jezika, krojenja i šivanja, a unutar centra radili su frizerski salon za žene i muškarce, ženski klub koji je imao krojačku radionicu, muški klub za šah te disko klub. Posebno mjesto u svakodnevnom životu izbjeglica zauzimale su sportske aktivnosti za djecu, mladež i odrasle.⁶¹

Najvažniju ulogu u organizaciji svakodnevice imao je volonterski centar za humanitarni rad Suncokret, čiji su volonteri održavali raznorazne radionice edukativnog karaktera za djecu i odrasle, a izdavali su i svoj list pod nazivom *Glas kantine*. Jedna od najuspješnijih edukativnih radionica bila je u listopadu 1995. na temu psiho-socijalne podrške mladima, prvenstveno namijenjena adolescentskoj skupini izbjeglica, s ciljem preventivnog djelovanja u suzbijanju društveno nepoželjnih oblika ponašanja i poticanja na razvoj odgovornosti za osobne životne ciljeve.⁶² Najmlađim izbjeglicama, kao najranjivijoj skupini, nastojalo se omogućiti što normalnije djetinjstvo usprkos životu u izbjeglištvu, pa su tako Suncokretovi volonteri organizirali igraonicu u sklopu centra u Gašincima. Jedna od upečatljivijih epizoda iz života gašinačkih mališana svakako je odlazak na izvedbu internacionalnog cirkusa „Europa Moira Orfej“, koji je gostovao u Osijeku u listopadu 1995.⁶³ Uspostavljena je i suradnja s ostalim izbjegličkim i prognaničkim naseljima, pa su tako djeca iz IC Gašinci u lipnju 1995. gostovala kod djece iz Naselja prijateljstva u Čepinu, gdje su održali priredbu pod nazivom „Djeca Gašinaca – za djecu Čepina“, a održana je i prijateljska nogometna utakmica između dječaka-izbjeglica i

⁵⁹ VRH, UPI, UNESCO Zagreb, Kratki prikaz aktivnosti UNESCO-a u Hrvatskoj na području humanitarne pomoći u obrazovanju prognanika i izbjeglica, Zagreb, February 9, 1995.

⁶⁰ VRH, UPI, RU Osijek, Kl. 019-04/95-08/57, Ur. br. 50407-09-95-2, Korištenje autobusa RTL za potrebe IC Gašinci i Obrtničke škole „A. Horvat“ Đakovo od 19. listopada 1995.

⁶¹ MRUO, UPPI, RU Osijek, Izbjeglički centar Gašinci od 1992.-1999. godine od 16. prosinca 1999.

⁶² Milena Medić, „Projekt psiho-socijalne podrške mladima“, *Suncokret*, Zagreb, studeni 1995., 8.-9.

⁶³ Isto, 20.

dječaka-prognanika.⁶⁴ Ovakvim aktivnostima uspješno se povezivalo djecu izbjeglica i prognanika, koji su dijelili istu sudbinu prouzrokovanu ratom, a usprkos razlikama koje su im nametane političkim odlukama. Održavali su se i izbori za *Miss Gašinaca* te modne revije na kojima su predstavljene kolekcije koje su izradile izbjeglice u krojačkoj radionici, u organizaciji Suncokretovih volontera u suradnji sa Ženskim klubom Gašinci.⁶⁵

Glavna osobitost IC Gašinci svakako je bila već spomenuta činjenica o većinskom muslimanskom stanovništvu među izbjeglicama. Stoga je u centru, uz postojanje kapelice za manjinske katoličke izbjeglice, otvorena i džamija za one islamske vjeroispovijesti.⁶⁶ U početku su se o vjerskom životu brinula dvojica hodža iz arapskog svijeta, s kojima su vjernici bili nezadovoljni i okarakterizirali su ih kao fanatike koji su željeli bosanskim Muslimanima nametnuti arapski tip islama koji je bio znatno radikalniji od islamske kulturne tradicije ukorijenjene u BiH.⁶⁷ Na njihovoj dužnosti zamijenio ih je hodža Husein Hodžić, na kojeg izbjeglice nisu imale prigovora, a koji se osim brige za duhovan život izbjeglica posvetio i radu na poboljšanju kvalitete životnih uvjeta u Gašincima.⁶⁸

Nepostojanje zabilježenih incidenata na vjerskoj osnovi unutar izbjegličkog centra upućuje na međuvjersku toleranciju između muslimanskih i izbjeglica rimokatoličke vjeroispovijesti. Dokaz tome je i zaključak posjeta člana Odbora za ukidanje rasne diskriminacije pri Ujedinjenim narodima i izvijestitelja za područje Republike Hrvatske Marija Jorgea Yutzisa u ožujku 1994., koji je izrazio oduševljenje organiziranošću i kvalitetom međuljudskih i međuvjerskih odnosa između izbjeglica u gašinačkom centru.⁶⁹

Premještanje izbjeglica

Etnička struktura IC Gašinci povremeno se mijenjala premještanjem izbjeglica iz drugih izbjegličkih kampova i hotelskih smještaja ili izbjeglica s prostora SRJ. Iako je centar bio namijenjen prvenstveno muslimanskim izbjeglicama, i to kako bi se spriječili sukobi i olakšao njihov suživot, zbog ratnih događanja i političkih previranja u IC Gašinci pristizale su i izbjeglice drugih vjeroispovijesti i nacionalnosti. Tako se zbog velikog kapaciteta u Gašince

⁶⁴ „Djeca Gašinaca – za djecu Čepina“, *Nove Baranjske Novine*, Osijek, lipanj 1995., 4.

⁶⁵ Ksenija Šestić, „Made by „Suncokret“ Gašinci“, *Suncokret*, Zagreb, siječanj 1996., 19.

⁶⁶ MRUO, UPPI, RU Osijek, Izbjeglički centar Gašinci od 1992.-1999. godine od 16. prosinca 1999.

⁶⁷ Andrija Tunjić, „Otišli kao biva dobrovoljno“, *Domovina*, Zagreb, 1. ožujak 1994., 17.

⁶⁸ Hedl, *Ratne reportaže*, 103.

⁶⁹ S. Župan, „Gašinački centar za primjer drugima“, *GS*, Osijek, 25. ožujak 1994., 10.

vršio premještanje izbjeglica iz drugih izbjegličkih centara. Česta su bila negodovanja kod onih koji su trebali biti premješteni, i to najviše zbog navodno loših uvjeta života i homogenog karaktera centra. Zabilježen je slučaj kada Hrvati iz Bosanske Posavine koji su bili smješteni u Orahovici nisu željeli preći u Gašince. Osnovni razlog predstavljao je veliki broj muškaraca iz njihovih redova koji su aktivno sudjelovali u HVO, a u trenutcima dok je trajao hrvatsko-muslimanski sukob u BiH to je predstavljalo ozbiljnu prepreku za spajanje izbjeglica iz ovih dviju različitih skupina.⁷⁰ Osim Hrvata iz BiH, u Gašince su pristizale i izbjeglice hrvatske nacionalnosti s prostora SRJ, koje su zbog političke nepodobnosti i zbog straha za vlastiti život prešli u Hrvatsku, a oni su u Gašincima bili smješteni privremeno.⁷¹

Opasnost za sigurnost IC Gašinci predstavljao je i međumuslimanski sukob između pristaša Fikreta Abdića i Alije Izetbegovića. Naime, nakon što su pristalice Fikreta Abdića izbjegle iz Cazinske krajine smještene su u Izbjeglički centar Kuplensko na Kordunu, odatle su tijekom 1996. prebačeni u Gašince. Na tu temu se pisalo i u đakovačkim glasilima, gdje se isticala zabrinutost i nada „da nikakvih sukoba neće biti i da izbjeglice lojalne Izetbegoviću i one lojalne Abdiću neće praviti probleme u zemlji koja im je dala utočište“.⁷² Unatoč očekivanjima, međumuslimanski sukob nije zabilježen, ali su zabilježeni problemi u smještaju jer je tada u izbjegličkom centru boravilo 5.440 osoba, a kapacitet je bio 3.400 izbjeglica. Otegotna okolnost bila je i nadolazeća zima, za koju nije bilo pripremljeno dovoljno ogrjeva.⁷³

Neprilike u radu IC Gašinci donijela je i odluka iz 1999. o smještaju izbjeglica s Kosova. Problemi su se dogodili već prilikom njihovog dolaska u IC Gašinci. Uslijedilo je odbijanje izlaska iz autobusa i smještaja u izbjeglički centar. Glavni razlozi bile su dezinformacije o navodnom zadržavanju u trajanju od deset mjeseci i drogiraju, strah od hrvatske policije i vojske te neriješeno pitanje statusa izbjeglica.⁷⁴ Unatoč problemima, slučaj kosovskih izbjeglica je riješen, te su oni privremeno smješteni u IC Gašinci.

Uspješnost rada najvećeg izbjegličkog centra u Republici Hrvatskoj potvrdila je sposobnost i volju hrvatskih vlasti da spriječe eskalaciju izbjegličke krize. Od osnutka u svibnju 1992. pa sve do gašenja u listopadu 1999. Izbje-

⁷⁰ VRH, UPI, Zapovijed o preseljenju izbjeglica – Regionalni ured Virovitica od 4. ožujka 1994.

⁷¹ VRH, UPI, Osigurani kapaciteti za privremeni smještaj Hrvata iz Vojvodine i BiH od 11. kolovoza 1995.

⁷² Mirko Ćurić, Sloboda ili puni lonci misirski, ĐG, 31. svibanj 1996., 2.

⁷³ VRH, UPI, Izvješće o stanju u I.C Gašinci glede smještaja izbjeglica iz BiH od 6. rujna 1996.

⁷⁴ VRH, UPI, Izbjeglice s Kosova – odbijanje izlaska iz autobusa 17. 06. 1999. – 20. 06. 1999. od 23. lipnja 1999.

glički centar Gašinci primjer je kako uz suradnju državnih snaga i donacija iz međunarodnih humanitarnih organizacija osigurati egzistencijalne uvjete za izbjeglice. Olakotna okolnost IC Gašinci bila je homogenost izbjeglica, koja se povremeno u manjoj mjeri mijenjala, ali je omogućavala kontrolu nad mogućim rizičnim situacijama. Sprječavanje nepravilnosti osiguravao je i smještaj izbjegličkog centra koji je bio, u određenoj mjeri, izoliran od grada Đakova.

Suživot s Đakovštinom

Općina Đakovo sudjelovala je u planiranju, financiranju i podupiranju rada Izbjegličkog centra Gašinci. Stanovnici Đakovštine prihvatili su izbjeglice u svoju okolinu te su iskazivali solidarnost s njima. Razvidna je suradnja na području obrazovanja, posebice u pohađanju srednjih škola u Đakovu, pružanje zdravstvene pomoći Doma zdravlja Đakovo te usluga Poljoprivredno industrijskog kombinata iz Đakova u osiguravanju prehrane, ali i radnih mjesta za izbjeglice. Osim navedenih primjera dobre prakse, postojala su i razdoblja kada je suživot stanovnika Đakovštine i izbjeglica iz izbjegličkog centra bio narušen. Prvenstveno, odnosi se to na razdoblje od listopada 1992., kad se u BiH na prostoru Rame odvija otvoreni ratni sukob između Armije BiH i HVO-a.⁷⁵ Ovaj događaj iz listopada 1992. u široj javnosti smatra se prvim u kronologiji hrvatsko-muslimanskog sukoba.⁷⁶ Taj sukob se nastavio i 1993. godine, kada kulminira u rujnu 1993. ratnim zločinom ABiH nad hrvatskim civilnim stanovništvom u mjestu Uzdolu. Sve navedeno značajno je utjecalo na potencijalno povećavanje tenzija između stanovnika Đakovštine, od kojih su mnogi podrijetlom iz Rame, i izbjeglica iz IC Gašinci. Zbog sigurnosnih mjera hrvatske policije i vojske, ali i izoliranog položaja IC-a, do većih i zabilježenih incidenata u ovom razdoblju nije došlo. Zasigurno je zbog potencijalnih sukoba Đakovština bila pod povećalom javnosti. Ipak, kako je nepoznati autor u *Đakovačkom glasniku* u jeku hrvatsko-muslimanskog sukoba napisao: »«Izbjeglički centar» Gašinci je i svojevrsni dokaz svijetu da je hrvatski narod prožet načelima kršćanskog morala, tolerancijom, praštanjem i ljubavlju za bližnjeg i suosjećanjem i pomaganjem nevoljnicima. Dobro je da nam to priznaju i sami predstavnici Muslimana u Hrvatskoj.«⁷⁷

Dobri primjeri suživota povremeno su bili zamijenjeni manjim incidentima, koji se najviše bilježe od 1996. pa sve do zatvaranja izbjegličkog centra. Naime, kako se smanjivao broj izbjeglica u IC Gašinci, slabio je priljev humanitarne pomoći, ali i sigurnosni nadzor, što je prouzročilo neprimjereno

⁷⁵ Davor Marijan, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, *Prilozi za povijest Rame u Domovinskom ratu (1990.-1995.)*, Zagreb, srpanj 2011., 27.

⁷⁶ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 205.

⁷⁷ „Centar koji puno pokazuje“, ĐG, 3. prosinac 1993., 8.

ponašanje i izgrede izbjeglica. Grad Đakovo na svojoj 47. sjednici Gradskog vijeća u prosincu 1996. bilježi probleme s izbjeglicama koje su navodno u IC Gašinci živjele neregistrirane: „Te osobe viđaju se na ulicama Grada Đakova u neprihvatljivim radnjama, skitnji, prosjačenju i dr. što stvara nelagodnu sliku o Gradu Đakovu“.⁷⁸ Također, na ponašanje izbjeglica žalila se i općina Satnica Đakovačka, koja je ukazala na problematiku otkazivanja kontrole izlazaka iz izbjegličkog centra, koju je do tada vršila Hrvatska vojska: „Njegovim otvaranjem i nekontroliranim izlascima izbjeglica iz Centra, stvari se počinju komplicirati. Dolazi do učestalih krađa, tuča, širenja prostitucije, a postoji i mogućnost širenja zaraznih bolesti (...) jer u centru je registrirano nekoliko slučajeva sifilisa“.⁷⁹ Unatoč manjim incidentnim situacijama, IC Gašinci kohabirao je s Đakovštinom. Postojanje izbjegličkog centra koji je zbrinjavao od 2.500 do 5.000 izbjeglica, većinski muslimanske vjeroispovijesti, predstavljalo je potencijalnu opasnost za razvijanje kulturoloških i političkih sukoba. Koliko je IC Gašinci bio velik ilustrativno govori činjenica da je, ovisno o broju izbjeglica, po broju stanovnika kao dvije općine Satnice Đakovačke. Neizostavan je zaključak da su dobra organiziranost IC Gašinci i tolerancija stanovništva Đakovštine uvelike doprinijele izbjegavanju većih incidentnih situacija u razdoblju postojanja IC Gašinci, te je iz tih razloga i suživot bio moguć.

Zaključak

Punih sedam godina, od osnutka Izbjegličkog centra Gašinci 31. svibnja 1992. do njegova zatvaranja 18. listopada 1999., preko 30.000 izbjeglica pronašlo je svoje utočište od ratnog vihora u Gašincima. Najveći dio izbjegličkog kontingenta u gašinačkom centru činili su muslimanske izbjeglice iz BiH, ali uz njih je stalno živio i manji broj bosanskohercegovačkih Hrvata. S obzirom na političke i ratne okolnosti u BiH, Gašinci su predstavljali moguće „bure baruta“ u Slavoniji koja se tek oporavljala od ratnih događanja. Unatoč velikim gospodarskim, političkim i socijalnim opterećenjima s kojima su se borile hrvatske vlasti, pružena je svesrdna financijska i socijalna pomoć izbjeglicama iz BiH, bez obzira na njihovu vjeroispovijest i nacionalnost. Osiguravanje egzistencijalnih uvjeta za neočekivano dug izbjeglički boravak pružile su hrvatske vlasti zajedno s humanitarnim organizacijama izbjeglicama u IC Gašinci. Dokaz tomu je nastojanje pružanja što adekvatnijeg smještaja, kvalitete i prilagođene prehrane, zdravstvene zaštite, obrazovanja te ostvarivanje svih izbjegličkih prava sukladno Ženevskoj konvenciji i hrvatskim zakonima.

⁷⁸ VRH, UPI, Izbjeglički centar Gašinci - problem neregistriranih osoba od 6. prosinca 1996.

⁷⁹ VRH, UPI, Predstavka o izgredima izbjeglica u općini Satnica Đakovačka od 10. prosinca 1996.

Osim toga, raznolikost i bogatstvo društvenog života poslužili su za normalizaciju svakodnevnog života za vrijeme izbjeglištva. Neometano prakticiranje islama i oduševljenost međunarodnih predstavnika kvalitetom međuljudskih i međuvjerskih odnosa ukazuju na postojanje vjerske tolerancije i u kritičnim razdobljima, kao u vrijeme hrvatsko-muslimanskog sukoba. U konačnici, najveći izbjeglički centar na prostoru Republike Hrvatske premostio je kulturnološke i političke razlike u turbulentnim razdobljima novije bosanskohercegovačke i hrvatske povijesti, zahvaljujući suradnji hrvatskih vlasti i humanitarnih organizacija te solidarnosti hrvatskog stanovništva Đakovštine prema najugroženijoj ratom pogođenoj skupini – izbjeglicama.

Prilozi

Tablica 1.

Registrirani prognanici i izbjeglice u Hrvatskoj			
Vrijeme registracije	Prognanici iz RH	Izbjeglice iz BiH i SRJ	Ukupno u RH
1.12.1991.	550.000	/	550.000
1.12.1992.	260.705	402.768	663.493
1.12.1993.	254.791	272.869	527.660
1.12.1994.	196.870	212.056	408.926
1.12.1995.	210.592	188.672	399.264
1.12.1996.	167.609	184.545	352.154
1.12.1997.	117.721	106.750	224.471
1.12.1998.	94.796	37.400	126.181

Izvor: Izvješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, *Narodne novine – Službeni list Republike Hrvatske*, Zagreb, 92 (7. srpanj 1998.), 2120.

Fotografija 1. Redakcija časopisa Mi izbjeglice Gašinaca

Izvor: Izbjeglički centar Gašinci (Facebook stranica izbjeglica koje su boravile u IC Gašinci)

Fotografija 2. Stambeni objekti u kojima su boravile izbjeglice

Izvor: Izbjeglički centar Gašinci (Facebook stranica izbjeglica koje su boravile u IC Gašinci)

Fotografija 3. Restoran za prehranu izbjeglica

Izvor: Izbjeglički centar Gašinci (Facebook stranica izbjeglica koje su boravile u IC Gašinci)

Fotografija 4. Izgled izbjegličkog naselja

Izvor: Izbjeglički centar Gašinci (Facebook stranica izbjeglica koje su boravile u IC Gašinci)

Fotografija 5. Svakodnevica u Izbjegličkom centru Gašinci

Izvor: Izbjeglički centar Gašinci (Facebook stranica izbjeglica koje su boravile u IC Gašinci)

Summary

THE GAŠINCI REFUGEE CENTRE 1992-1999

On the basis of unpublished archival materials, periodicals and the relevant scholarly literature the authors have given an account of the existence, the work and the role of the Gašinci Refugee Centre from its opening in 1992 up until its closing in 1999. The aim has been to note the humanitarian activities of the Croatian government and of various humanitarian organizations in hosting primarily Muslim refugees from the territory of Bosnia and Herzegovina in the Refugee Centre. This paper elaborates the reasons and the purpose of the establishment of the Centre in Gašinci, presents its accommodation capacities and determines the living conditions of the refugees in the Centre. Furthermore, the functioning of the Gašinci Refugee Centre was based on the assurance of a high quality of social and religious life which was necessarily carried out in communication and coexistence with the Đakovo region. Hence, this paper presents the forms of social and religious life and of humanitarian organizations that supported the implementation of numerous projects as well as the establishment and the functioning of the Refugee Centre. Because of the specific circumstances of politics and the war, the end of the paper discusses the potential escalation of ethnic conflicts in the Centre and the Đakovo region due to Croatian-Muslim conflicts in Bosnia and

Herzegovina as well as to certain animosities between the refugees and other deprived persons in Gašinci in need of accommodation.

Seven whole years, from the establishment of the Refugee Camp in Gašinci on May 31, 1992 until its closure on October 18, 1999, more than 30,000 refugees found shelter in Gašinci from the raging war. Most of the refugees in the Gašinci Centre were Muslim refugees from Bosnia and Herzegovina, but there was also a small number of Croats from Bosnia and Herzegovina living among them. In view of political circumstances and the war in Bosnia and Herzegovina, Gašinci was a potential “powder keg” in Slavonia, which was just recovering from the events of the war. Despite the major economic, political and social burdens the Croatian government had to fight, it provided unstinting financial and social support for refugees from Bosnia and Herzegovina regardless of their confession and nationality. The Croatian government along with humanitarian organizations ensured the living standards for the refugees who stayed an unexpectedly long time in the Gašinci Refugee Centre. This was proven by the endeavour to secure the most adequate accommodation, high-quality and suitable nutrition, health care, education and the realisation of refugee rights in accordance with the Geneva Convention and the Croatian laws. Furthermore, a diverse and rich social life contributed to the normalization of everyday life in exile. The unconstrained practice of Islam and the enthusiasm of the representatives of the international community about the quality of human and inter-confessional relationships indicated there was religious tolerance even during critical periods such as the time of the Croatian-Muslim conflicts. Eventually, the largest refugee centre in the territory of the Republic of Croatia overcame the cultural and political diversities during the turbulent times of the new history of Croatia and Bosnia and Herzegovina thanks to the cooperation of the Croatian government, of humanitarian organizations and the solidarity of the Croatian population of the Đakovo region toward the most threatened group hit by war – the refugees.

Keywords: Gašinci Refugee Centre, refugees, displaced persons, Muslims, Bosnia and Herzegovina

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt autorica:

Marija Rotim, mag. hist.

e-mail: marijarotim1@gmail.com

Nikolina Vuković, mag. hist.

e-mail: nikolinavukovic92@hotmail.com